

МЕТОД СЕМАНТИЧНОГО ДИФЕРЕНЦІАЛУ ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙНЯТТЯ ЕСТЕТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ УЧНЯМИ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

У статті проаналізований стан проблеми дослідження сприймання естетичних об'єктів, дана характеристика методу семантичного диференціалу. Автор розкриває особливості сприймання естетичних об'єктів, а також дає характеристику специфічним особливостям сприймання цих об'єктів учнями молодших класів.

Ключові слова: метод семантичного диференціалу, семантичний простір, синестезія, естетичне сприйняття.

Актуальність дослідження. Проблема сприйняття естетичних об'єктів є актуальною у світлі зростаючої ролі естетичного як найважливішого засобу розвитку особистості. У багатьох психологічних дослідженнях підкреслюється специфіка естетичного сприйняття різних об'єктів в цілому, а також особливості такого сприйняття в дитячому віці (Р. Арнхейм, Е. Нойман, А. Маслоу, Д. Н. Абрамян, М. Дессуар, В. Н. Шацька, Б. Т. Лихачов, Н. О. Органова, Ю. А. Шрейдер, Ю. П. Крупник, В. Є. Семенов, М. Є. Марков, О. О. Леонт'єв, Б. П. Юсов, П. Я. Якобсон, М.С. Каган та ін.). Проте, поряд з високою значимістю існуючих досліджень, увага психологів більше приділялася перцептивному аспекту естетичного сприйняття, тому гостро відчувається потреба у більш різносторонньому вивченні цієї проблеми, а також в конкретних розробках, присвячених розвитку естетичного сприйняття [4; 5; 7].

Згідно більшості досліджень, естетичне сприйняття являє собою цілісний процес переживання людиною об'єкта, його якостей і властивостей [3]. В основі такого сприйняття лежить безпосередня емоційна реакція, в результаті якої відбувається формування естетичного почуття, що, в свою чергу, є почуттям, яке концентрує в собі весь індивідуальний, соціальний і духовний досвід. У зв'язку з емоційною складовою естетичного сприйняття, одним з методів дослідження особливостей сприймання естетичних об'єктів ми обрали метод семантичного диференціалу.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей сприйняття естетичних об'єктів учнями молодшого шкільного віку. У зв'язку з цим були поставлені наступні **завдання**:

1. Виявлення оцінки запропонованих естетичних об'єктів молодшими школярами за допомогою 16-шкального семантичного диференціалу модифікації О. Ю. Артем'євої.

2. За допомогою факторного аналізу виявити основні фактори оцінки естетичних об'єктів учнями молодших класів.

3. Побудувати семантичний простір сприймання дітьми молодшого шкільного віку: зображень; аудіо-об'єктів; відео-об'єктів.

4. Побудувати семантичний простір сприймання естетичних об'єктів молодшими школярами.

5. Виявити основні особливості та відмінності сприймання естетичних об'єктів учнями молодших класів.

Виклад основного матеріалу. Метод семантичного диференціалу є комбінацією методу контрольованих асоціацій і процедур шкалювання. У цьому методі об'єкти, що вимірюються, оцінюються певною кількістю біполярних шкал, полюси яких задані за допомогою вербальних антонімів. Згідно Ч. Осгуду, у відповідь на слово виникає реакція, яка схожа на поведінку, але більш слабка та є «частково опосередкованою репрезентативною реакцією» [2, с. 23-29].

На думку О.Ю. Артем'євої, на підставі можливості підбору семантичного аналога певного об'єкта серед об'єктів іншої сенсорної модальності, можна припустити, що є єдина психічна реальність, переживання якої створює семантичне визначення якостей об'єктів. У цьому випадку, шкали семантичного диференціала є метафорами, які проектують реальність в систему певних якостей об'єктів мови. Автор підкреслює, що шкали семантичного диференціала не описують реальність, а є метафоричним вираженням станів і відносин суб'єкта. Відстань між поняттями виражається певним числом (семантична відстань), що в загальному вигляді дозволяє розрізняти оцінки: одного і того ж поняття різними індивідами (або групами) та різних понять одним і тим же індивідом (або групою) [2, с. 23-29].

Згідно Ч. Осгуду, психологічним механізмом, що пояснює взаємозв'язок і групування шкал в фактори є явище синестезії. На нашу думку, синестезія представляє собою прояви асоціативних відчуттів, притаманних більшості людей як психологічна норма, та є однією з основних складових естетичного сприйняття [1; 4].

Семантичний простір представляє собою сукупність певним чином організованих ознак, що описують і розділяють об'єкти певної змістовної області. Таким чином, побудова семантичного диференціалу є спробою передати поняття в простих формах сприйняття та емоцій [5].

Дослідження проводилося за участю 80 учнів першого класу віком від 6 до 8 років, індивідуально з кожним учнем. Оскільки процедура проведення диференціалу досить складна, ми запропонували дітям зображення сходів, які ведуть в різні боки, мають по 3 сходинки. Інструкція була наступною: «Перед собою ти бачиш сходи, які ведуть в різні боки. Уяви, що ти стоїш у підніжжя цих сходів. Я покажу тобі декілька картин, потім буду називати пару слів, наприклад, «злий – добрий». Ти маєш уявити, які відчуття (злого або доброго) викликає в тебе ця картинка, а потім піднятися по сходах в бік злого або доброго відчуття. При цьому, перша сходинка означає «не дуже» (не дуже добрий або не дуже злий), друга сходинка – злий або добрий, третя – «дуже» (дуже злий або дуже добрий). Якщо картинка не викликає схожих почуттів, ти можеш залишитися на місці. Поки що все зрозуміло?»

Інструкцію необхідно було повторювати перед кожним блоком об'єктів, а також показувати, в якій стороні знаходиться кожна характерис-

тика (зліва чи справа). Практика показала, що більшість дітей на 4-5 шкалі не відчували проблем з виконанням завдання. Результати заносились в стандартний лист опитувальника, таким чином, відповідь «дуже добрий» оцінювалась як 3, «жодний» – це 0, «не дуже злий» як –1, тощо (табл.1).

Таблиця 1

Фрагмент семантичного диференціала

	Дуже -3	Середньо -2	Не дуже -1	Жодний 0	Не дуже 1	Середньо 2	Дуже 3	
Злий								Добрий
Твердий								М'який

Для експерименту ми обрали 16 характеристик, запропонованих в дослідженні О.Ю. Артем'євої (табл.2).

Таблиця 2

Шкали семантичного диференціала

Номер шкали	Характеристика шкали	Номер шкали	Характеристика шкали
1	легкий – важкий	9	повільний – швидкий
2	добрий – злий	10	ситий – голодний
3	чистий – брудний	11	неприємний – приємний
4	гарячий – холодний	12	активний – пасивний
5	твердий – м'який	13	гіркий – солодкий
6	старий – новий	14	сміливий – боязкий
7	безглуздий – розумний	15	нещасний – щасливий
8	гучний – тихий	16	сильний – слабкий

Естетичними об'єктами, які ми обрали продукти естетичної діяльності людини (відео-файли, аудіо – файли, зображення), які відрізняються один від одного жанром, стилем виконання, музичними, колірними характеристиками тощо. Таким чином, ми вибрали наступні об'єкти:

- репродукція картини в стилі імпресіонізму Жана – Марка Жаньячика «Пейзаж», картини в стилі абстракціонізму художника В.В. Кандинського «Зимовий пейзаж», репродукція картини в стилі реалізму художника О.К. Саврасова «Водоспад» та фотографія зимового пейзажу;

- аудіо-композиції: уривок з концерту А. Вівальді «Пори року», джазова композиція оркестру Г. Міллера «In the mood», рокова композиція групи «Aerosmith» – «I Don't want To Miss A Thing», а також уривок тексту з художнього твору М. Твена «Принц та злидар»;

- відеозапис: уривок з балету «Пер Гюнт», український народний танець «гопак», сучасний танець, зйомка процесу роботи складува.

Дані, отримані в результаті дослідження, були статистично оброблені в програмі SPSS. З метою аналізу структури емоційно-оцінного сприйняття до повної матриці на першому етапі була застосована процедура агрегації (поєднання даних в декілька систем).

На другому етапі статистичної обробки був застосований метод головних факторів з подальшим обертанням факторів за методом «варимакс» (для відео файлів, зображень та аудіо – об'єктів) та факторний аналіз всіх естетичних об'єктів [6, с. 262-265].

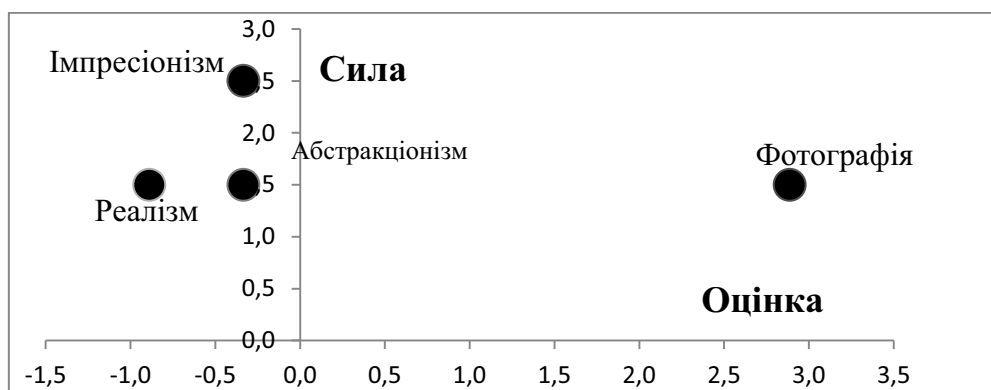
1. В результаті факторного аналізу шкальних даних зображень ми отримали 3 фактори (табл.3).

Таблиця 3

Результати факторного аналізу даних оцінки зображень (n=80чол.)

Фактори	Шкали															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Ф1	,85		-		,92		,92			,94	,98			,75	,98	
Ф2			,77				,95						,96			,96
Ф3								,90				,96				

Таким чином, для формування семантичного простору ми обрали перший фактор – «Оцінка» (ось X) та другий – фактор «Сила» (ось Y)(рис. 1).

Рис. 1. Семантичний простір сприйняття зображень

Ми бачимо, що найбільш позитивним для сприймання дітьми є фотографія зимової вулиці, яку діти сприймають як легку, приємну, розумну, яка викликає нові та сильні емоції.

При цьому, репродукції пейзажів в стилі абстракціонізму та реалізму для молодших школярів є такими, що викликають сильні, нові, не дуже приємні відчуття, є досить важкими для сприйняття. Пейзаж в стилі імпресіонізму для дітей є більш новим та сильним стимулом, проте його сприймання є також таким, що викликає не дуже приємні відчуття.

2. В результаті факторного аналізу шкальних даних аудіо – об’єктів виділили три фактори (табл.4):

Таблиця 4

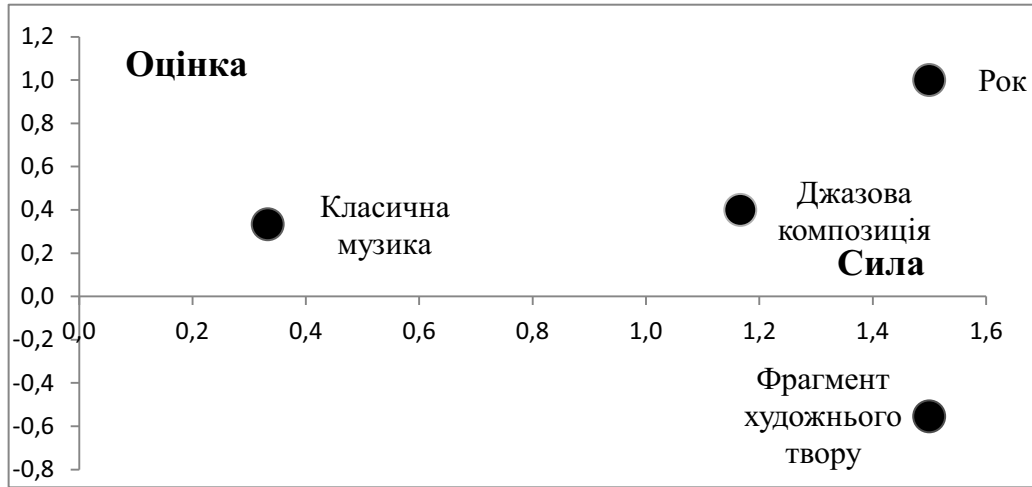
Результати факторного аналізу даних оцінки аудіо – об’єктів (n=80 чол.)

Фактори	Шкали															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Ф1	-,99		,97		-,95				,91			,97			,97	
Ф2				-,74		,91	-,97		,96		,85	-,97			,85	
Ф3		-,72								,97						

Для формування семантичного простору ми обрали перший фактор – «Сила» (ось X), а також другий фактор «Оцінка» (ось Y)(рис.2).

Сприйняття естетичних аудіо-об’єктів дітьми можна охарактеризувати наступним чином: рокова, джазова та класична музика знаходяться в одній семантичній області, оцінюються як досить важкі, тверді, швидкі, гучні, не-

розумні та сильні. Сприймання художнього твору відрізняється протилежністю оцінки за фактором «Сила», тобто сприймається дітьми досить легко, характеризується як слабка, м'яка, при цьому є досить гучним, пасивним.

Рис.2. Семантичний простір сприйняття естетичних об'єктів (аудіо)

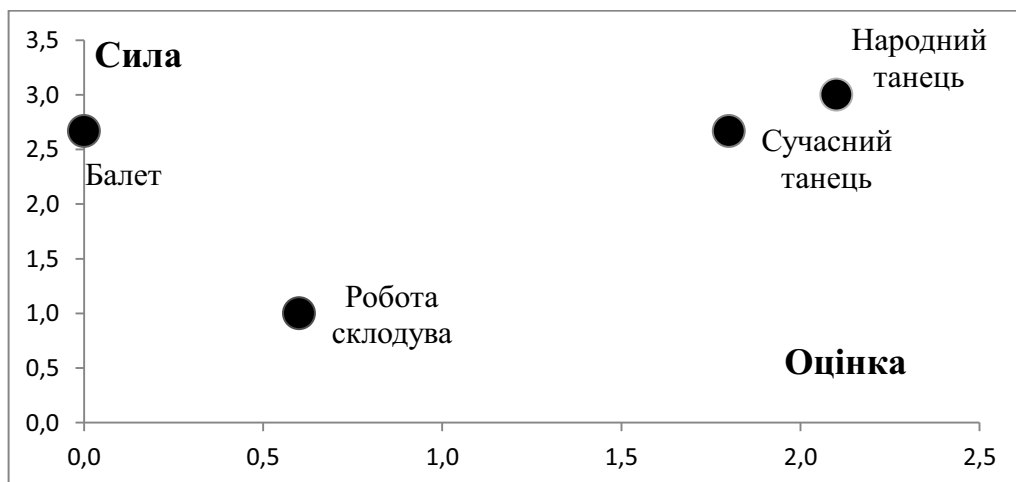
3. В результаті факторного аналізу сприймання відео-об'єктів були виділені три фактори(табл.5).

Таблиця 5

Результати факторного аналізу даних оцінки відео – об'єктів (n=80 чол.)

Фактори	Шкали															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	13	14	15	16	
Ф1	,76	,98			-,97	,96	,76	,76	,97	-,83	,90					
Ф2			,90									,98			,98	
Ф3				,93									-,82			

Для формування семантичного простору ми обрали перший фактор «Оцінка» (ось X) та другий – фактор «Сила» (ось Y) (рис.3).

Рис. 3. Семантичний простір сприйняття естетичних об'єктів (відео)

З рис. 3 видно, що сприймання народного та сучасного танцю мають близькі позитивні характеристики. Учні сприймають ці стимули як дуже приємні, добрі, швидкі, сильні. Позитивно була сприйнята робота складува, її характеризували як досить приємну, сильну, добру та швидку. Уривок з балету діти охарактеризували як сильне, хоробре та чисте, показник по фактору «Оцінка» дорівнює 0.

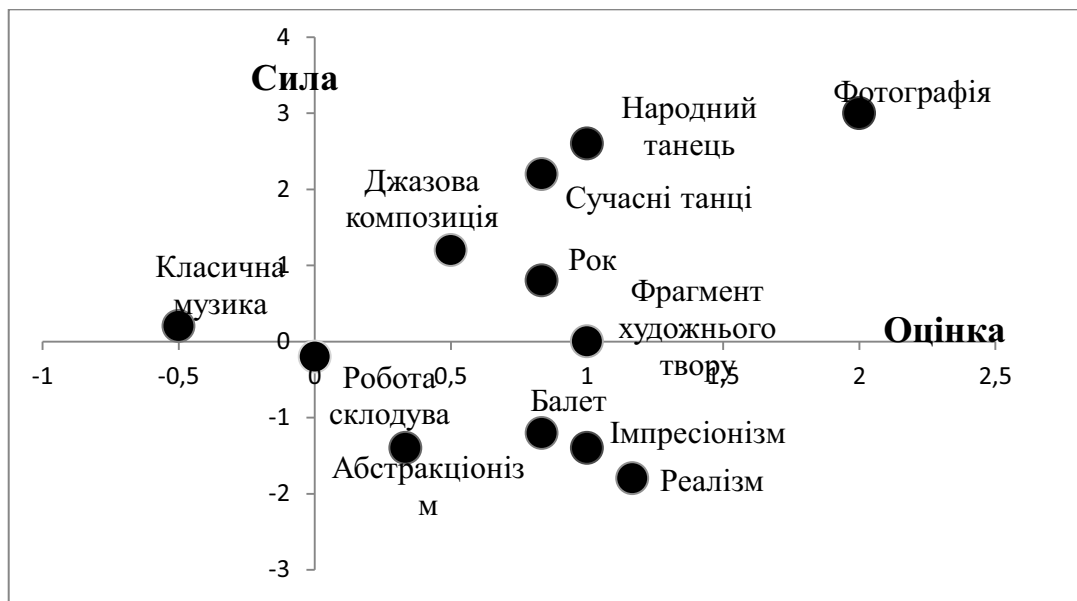
4. Факторний аналіз шкальних даних всіх естетичних об'єктів дав нам змогу виділити три фактори, які включили в себе наступні шкали (табл.6).

Таблиця 6

**Результати факторного аналізу сприйняття естетичних об'єктів
(n=80 чол.)**

Фактори	Шкали															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Ф1			,64		-,67				,56				,91			,91
Ф2	,78	,62					,59				,89				,89	
Ф3				-,57				-,66		,58						

Для формування семантичного простору естетичних об'єктів ми обрали перший фактор «Сила» (ось Y) та другий фактор «Оцінка» (ось X) (рис.4).

Рис.4. Семантичний простір сприйняття естетичних об'єктів

Виходячи з дослідження (рис.4), в одну семантичну область потрапили: фотографія зимової вулиці, гопак, сучасний танець, джазова композиція «In the mood», композиція в стилі рок «I Don't want To Miss A Thing». Найбільш позитивну оцінку отримали фотографія та гопак. Ці естетичні об'єкти характеризуються як легкі, щасливі, приємні, солодкі та сильні. В цьому випадку цікавим є синестетична асоціація об'єктів різних модальностей (візуальної та аудіальної) із смаковою – «солодкий».

Протилежними характеристиками за шкалою «Оцінка» можна охарактеризувати об'єкти, поєднані в іншу семантичну область: уривок з балету «Пер Гюнт», репродукція картини в стилі імпресіонізму Ж.-М. Жаньячика «Пейзаж», картини в стилі абстракціонізму художника В.В. Кандинського

«Зимовий пейзаж», репродукція картини в стилі реалізму художника О.К. Саврасова «Водоспад». Ці об'єкти учні сприйняли як такі, що викликають важкі, неприємні, нещасливі відчуття.

Уривок тексту з художнього твору М. Твена «Принц та злидар» має характеристики лише за фактором «Оцінка», діти сприйняли його як легкий та приємний. Роботу складува можна охарактеризувати в даному семантичному просторі як важку, а класичну композицію А. Вівальді «Пори року» як важку, неприємну.

Висновки. В дослідженні нами був використаний метод семантичного диференціалу, який спрямований на виявлення когнітивних та емоційних особливостей суб'єктивного сприйняття естетичних об'єктів. Цей метод базується на синестезії, яка є однією з основних складових естетичного сприйняття.

В процесі дослідження, побудови семантичного простору ми виявили, що діти молодшого шкільного віку найбільш позитивно сприймають знайомі об'єкти, серед них фотографія, сучасний та народний танець, які викликають легкі, приємні відчуття.

Репродукції картин в стилі імпресіонізму, реалізму та абстракціонізму, крім того балет, робота складува, сприймання художнього твору та класична музика сприймаються дітьми досить прохолодно. Вони охарактеризували ці об'єкти, як досить неприємні, важкі, нещасливі.

Такі результати можуть бути пов'язані із тим, що більшість дітей мало знайома з такого роду об'єктами. Тобто, рівень естетичних знань у першокласників досить низький та потребує розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Наступні дослідження естетичного сприйняття мають бути спрямовані на пошук його зв'язків з інтелектуальною сферою дитини для подальшого включення естетичних знань до загальної системи розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Галеев Б. М.* Влияние нормативной эстетики на изучение синестезии. Системно-синергетическая парадигма в культуре и искусстве / Б.М. Галеев. – Таганрок : ТГРУ, 2004.
2. *Косаревская Т. Е.* Психосемантический подход к исследованию индивидуального сознания : методические рекомендации / Т. Е. Косаревская, Р. Р. Кутькина. – Витебск : УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2009. – 61 с.
3. *Найчук В. В.* Особливості естетичного сприйняття як особливої форми естетичної діяльності / В.В. Найчук // Вісник ХНПУ. Серія "Психологія. Випуск 45. Частина II. – Харків : ХНПУ, 2013.– С. 151–158.
4. *Найчук В. В.* Синестезия как психологическая норма. Исследование синестезии младших школьников [электронный ресурс] / В. В. Найчук. – Будапешт, 2014. Режим доступа <http://scaspee.com/6/post/2014/01/synesthesia-as-psychological-norm-investigation-f-younger-studentssynesthesia-naychuk-v.html>
5. *Петренко В. Ф.* Основы психосемантики / В. Ф. Петренко : 2-е изд., доп. – СПб. : Питер, 2005 – 408 с.
6. *Серкин В. П.* Методы психологии субъективной семантики и психосемантики : учебное пособие для вузов / В. П. Серкин. – М. : Издательство ПЧЕЛА, 2008. – 382 с.

7. Торшилова Е. М. Развитие эстетических способностей детей 3-7 лет (теория и диагностика) / Е. М. Торшилова, Т. В. Морозова. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 141 с.

Найчук В. В. МЕТОД СЕМАНТИЧЕСКОГО ДИФФЕРЕНЦИАЛА КАК СПОСОБ ИЗУЧЕНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ ВОСПРИЯТИЯ ЭСТЕТИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ УЧЕНИКАМИ МЛАДШИХ КЛАССОВ

В статье анализируется проблема исследования восприятия эстетических объектов, дается характеристика метода семантического дифференциала. Автор раскрывает особенности восприятия эстетических объектов, а также дает характеристику специфическим особенностям восприятия этих объектов учениками младших классов.

Ключевые слова: метод семантического дифференциала, семантическое пространство, синестезия, эстетическое восприятие.

Naychuk V. THE SEMANTIC DIFFERENTIAL METHOD AS THE WAY OF RESEARCHING THE FEATURES OF AESTHETIC OBJECTS' PERCEPTION BY YOUNGER SCHOOLCHILDREN

This article analyzes the problem of research an aesthetic objects' perception, describes the method of semantic differential. The author reveals the features of perception aesthetic objects, and also he describes the specific features of such perception by younger schoolchildren.

Keywords: semantic differential method, semantic space, synesthesia, aesthetic perception.

УДК 378.091.12:376-056.262-051:159.9

Паламар О. М. (м. Київ)

ВИДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТИФЛОПЕДАГОГА

Стаття присвячена аналізу представлених у наукових джерелах даних стосовно видів психологічної компетентності, що знаходять своє втілення в педагогічній діяльності, зокрема діяльності тифлопедагога. Розкрито зміст виділених автором видів психологічної компетентності тифлопедагога: гностичної, діагностично-корекційної, соціально-психологічної, аутопсихологічної компетентностей. Обґрунтовано їх значення для підвищення ефективності і продуктивності педагогічної взаємодії з особами, які мають порушення зору. Визначено, що в структурі кожного з видів психологічної компетентності органічно пов'язаними компонентами є знання, уміння і ціннісні орієнтації особистості. Автор наголошує, що гармонійний розвиток особистості фахівця-тифлопедагога можливий за умови формування означених видів психологічної компетентності у взаємозв'язку.

Ключові слова: тифлопедагог, психологічна компетентність, види психологічної компетентності (гностична, діагностично-корекційна, соціально-психологічна, аутопсихологічна).

Постановка проблеми. Гуманістична парадигма сучасної системи навчання і виховання дітей з порушеннями зору, загальна психологізація навчального процесу потребують створення умов для становлення і розвитку особистості як активного суб'єкта життєдіяльності. Пошук ефективних технологій педагогічної взаємодії стає можливим на основі умінь інтегрувати психологічні, педагогічні, медичні знання для вирішення завдань навчання, розвитку та виховання осіб з порушеннями зору.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Аналіз наукових робіт (А.О. Деркач, Ш.Ф. Демидова, В.Г. Зазикін, А.Д. Алфьоров, Н.В. Кузьміна,